

Бунинг учун, биринчи навбатда, пахта ва ғалладан бўшаган ер майдонларини тадбиркор, ташаббускор, деҳқончилик тажрибасига эга бўлганларга бериш зарур ва бу масала маҳаллий ҳокимликлар ва шунга масъул шахслар томонидан томонидан жиддий назорат қилиниши керак.

Иккинчидан, аграр соҳага хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва шу орқали интенсив ишлаб чиқаришга ихтисослашган қўшма корхоналар ташкил қилиш зарур. Бунда ташкил этилаётган қўшма корхона устав фондининг (устав капиталининг) амалдаги миқдорини (камида ўн беш фоиз) янада камайтириш мақсадга мувофиқдир.

Шу орқали аграр соҳада қўшма корхоналар сонини кўпайтириш орқали аҳолини иш билан таъминлаш ва уларнинг реал даромадларини ошириш ҳисобига аҳоли фаровонлигини таъминлаш имкония яратилади.

Умуман олганда, қишлоқ хўжалигининг миллий иқтисодиётга қўшган ҳиссаси, шубҳасиз, катта ва бебаҳодир. Бу озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун асос, қишлоқ аҳолисининг даромад манбаи ва иқтисодиётнинг бошқа тармоқларини ривожлантириш учун асосдир. Шунинг учун қишлоқ хўжалиги соҳаси барқарор ривожланиши ва умуман мамлакатнинг иқтисодий ўсишини таъминлаш учун давлат томонидан муносиб эътибор берилиши ва молиявий қўллаб-қувватланиши зарур.

Адабиётлар рўйхати :

1. *FAO. 2023. Outcomes of the United Nations Food Systems Summit in Europe and Central Asia - A stocktake. Budapest. <https://doi.org/10.4060/cc5319en>. The Food and Agriculture Organization of the United Nations. Отчет Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций за 2022 год.*
2. [Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi \(1\).pdf](#).
3. [2,9 млн сўмдан 12,4 млн сўмгача – ўзбекистонликларнинг ўртача ойлик иш ҳақи эълон қилинди \(kun.uz\)](#).
4. *Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлигининг статистик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.*

ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ БИЛАН БОҒЛИҚ СУҒУРТА РИСКЛАРИ

Муятдинов Махмуд Жалелович
Қорақалпоқ давлат университети
мустақил изланувчиси

Тадбиркорлик рискларини (таваккалчиликларни) таснифлашнинг мураккаблиги уларнинг турли-туманлигида. Рискларнинг турли-туманлиги ва уларнинг корхона фаолиятига бевосита ва билвосита таъсир кўрсатиши, уларнинг пайдо бўлиш сабаблари ва таркибини чуқурроқ таҳлил қилиш заруратини келтириб чиқаради. Рискларнинг шундай турлари борки, улар тадбиркорликнинг барча соҳаларига ўз таъсирини кўрсатади. Аммо рискларнинг бошқа турлари ҳам мавжуд бўлиб, улар

тадбиркорликнинг фақат маълум соҳаларигагина таъсир кўрсатиши мумкин. Масалан, банк рисклари суғурта рискларидан фарқ қилади. Суғурта рисклари ишлаб чиқариш соҳасидаги тадбиркорлик рискларидан фарқ қилади. Раҳбар ёки муҳим ходимнинг касалланиши ёки вафот этиши rischi барча соҳаларга тегишли бўлган риск ҳисобланади.

Ҳозирги даврда иқтисодий назарияда тадбиркорлик фаолияти рискларни таснифлашга турлича ёндашувлар бўлиб, умумқабулқилинган ёндашув мавжуд эмас. Бунинг сабаби, амалиётда рисклар турлича пайдо бўлади. Мавжуд таснифни синтез қилиш асосида ва ушбу масалага нисбатан шахсий тушунчамиздан келиб чиққан ҳолда тадбиркорлик рискларини тизимлаштиришга ва уларининг муҳим турларини ўзида мужассамлаштирган таснифни ишлаб чиқишга ҳаракат қилдик (1-жадвалга қаранг) Риск омилларини таснифлашни турли белгилари бўйича амалга ошириш мумкин.

1-жадвал

Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ рисклар таснифи*

Тадбиркорлик фаолияти рисклари	
Ташқи ёки тизимли риск	Табий, сиёсий, солиққа оид, экологик, инфляция, баҳо, фоиз, валюта, депозит, криминоген
Ички ёки тизимли бўлмаган: I.Ишлаб чиқариш-тижорат фаолияти рисклари II.Молия-инвестицион фаолият рисклари	I.Ишлаб чиқариш; ресурс; тижорат; техник-ташкилий. II.Молиявий барқарорликнинг пасайиши; фойдани бой бериш rischi; тўловга қобилиятсизлик; кредит; банкротлик; операцион; инвестиция; инновация.
Юз бериш эҳтимоллиги ва зарар даражаси бўйича	1) ўртача рисклар 2) юқори даражадаги рисклар
Маълум объект бўйича	1) алоҳида операция rischi, 2) турли фаолият йўналишларидаги рисклар, 3) корхона ялпи рисклари
Комплекслиги бўйича	1)оддий риск, 2)мураккаб риск
Молиявий оқибатлар бўйича	1)фақат иқтисодий йўқотишга олиб келадиган рисклар, 2)фойдани йўқотишга олиб келадиган рисклар, 3)молиявий йўқотишлар ва қўшимча даромадни йўқотишга олиб келадиган рисклар
Вақтга нисбатан юзага келиш хусусияти бўйича	1) доимий, 2) вақтинчалик
Прогноз қилиш имконияти бўйича	1) прогноз қилиш мумкин бўлган рисклар 2) прогноз қилиш мумкин бўлмаган рисклар
Суғурталаш имконияти бўйича	1) суғурталанадиган рисклар 2) суғурталанмайдиган рисклар

*тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Тадбиркорлик фаолияти рискларини тизимли ва тизимли бўлмаган турларга бўлиш рискларни бошқариш стратегиясини танлаш мақсадида уларни таснифлаш тизимини танлашда йўналтирувчи белги ҳисобланади. Бундай таснифлаш компаниянинг катта ёки кичиклиги ва бошқарув даражасидан қатъий назар универсал бўлиши мумкин.

Пайдо бўлиш омиллари бўйича тадбиркорлик фаолияти рискларини ташқи ва ички омилларга ажратиш мумкин. Ташқи (объектив) омиллар тадбиркорлик субъекти фаолиятидан қатъий назар юзага келадиган омиллардир. Бу омиллар тадбиркорлик фаолиятининг барча турларига тааллуқли бўлиб ҳисобланади.

Ўртача ривожланиш даражасидаги мамлакат иқтисодиётида ташқи омиллар тадбиркорлик фаолияти рискларининг Бундай омиллар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- сиёсий ҳолатнинг барқарорлиги;
- республика миқёсидаги ва маҳаллий бошқарув идоралари ўртасида ваколатларнинг тўғри тақсимланиши;
- капиталлар ва товарларнинг ҳаракати бўйича тўсиқларнинг ҳолати;
- солиқ меъёрларидаги ва банклар кредит ставкаларидаги ўзгаришлар;
- валюта муомаласидаги ўзгаришлар;
- темир йўл ва бошқа транспорт воситалари орқали юк ташиш тарифларидаги ўзгаришлар ва бошқалар [4].

Риск пайдо бўлишининг ички омиллари тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш жараёнида юзага келади ва у корхонанинг фаолият тури, танлаган стратегия ва тактикасига боғлиқ бўлади. Рискнинг юзага келиши малакасиз менежмент, хато юритилган маркетинг фаолияти, активлар ва капиталдан самарасиз фойдаланиш, юқори даромадли ва шу билан бирга юқори риск даражасига эга бўлган молиявий операцияларга кўпроқ берилганлик, ҳамкорларни тўғри танлай олмаслик ва бошқа шу каби омилларга боғлиқ.

Рискнинг юзага келишига яна қуйидагилар сабаб бўлиши мумкин: маҳсулот таннари даражаси, унинг сифати ва ишончилиги, сотиш шартлари, сотишдан олдинги ва сотишдан кейинги сервис даражаси, асосий ишлаб чиқариш фондларининг техник ҳолати, айланма капитал билан таъминланганлик, ўз маблағлари ва жалб қилинган маблағлар нисбати, ходимларнинг малакаси ва бошқалар. Ташқи ва ички тадбиркорлик рискларининг чегараларини белгилаб олгач уларнинг турларини аниқлаймиз. Аниқ риск турининг хусусияти унинг юзага келиш омилларини белгилаш имконини беради. Ташқи тадбиркорлик рисклари деганда, тадбиркорлик фаолиятидан кутилаётган натижага нисбатан салбий ёки меъёрдаги ва ҳаттоки ижобий натижага олиб келиш ҳолатларининг юз бериши тушунилади. Булар қуйидаги риск турлари бўлиши мумкин: табиий ҳодисалар билан боғлиқ рисклар; экологик рисклар; сиёсий рисклар; инфляция рисклари; фоиз рискли; валюта рискли; депозит рискли; криминоген рисклар.

Тадбиркорлик таваккалчиликлари суғуртаси тармоғининг ривожини, асосан мамлакатнинг иқтисодий ривожланганлик даражасига, аҳоли турмуш даражаси ва суғурта маданиятининг ривожланганлигига боғлиқ. Шу билан бирга, ушбу соҳанинг ривожини тадбиркорлик субъектларининг тўловга қобиллиги, мулкӣ, жавобгарлик, шахсий ва тадбиркорлик таваккалчиликлари суғурта турларига нисбатан солиқ имтиёзларининг мавжудлигига, ҳамда мажбурий суғурта турларининг кўламига боғлиқ ҳисобланади.

Тадбиркорлик фаолиятининг Ўзбекистондаги бугунги ривожланганлик даражасидан келиб чиққан ҳолда, ушбу фаолият билан боғлиқ рискларни юқорида келтирилган таснифлардан фойдаланган ҳолда бошқаришни амалга ошириш, рискларни бошқаришнинг самарали йўли ҳисобланган суғурта хизматларини тақдим этишда суғуртага қабул қилинаётган рисклар бўйича тарифларни белгилашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Амалга оширилган тадқиқотлар натижасида қуйидагиларга эришилди:

1. Тадбиркорликнинг моҳияти очиқ берилди ва шундан келиб чиққан ҳолда тадбиркорлик тушунчасига таъриф берилди.

2. Тадбиркорлик таваккалчиликларининг қандай жараёнларда ва қайси субъектлар ўртасидаги муносабатларда юзага келиши аниқланди.

3. Тадбиркорлик таваккалчиликларини умумий тарзда дастлабки таснифлаш амалга оширилди.

4. Ишлаб чиқилган умумий таснифнинг ҳар бир алоҳида қисми бўйича тушунчалар шакллантирилди.

5. Таваккалчиликларни келиб чиқиш манбалари ва пайдо бўлиш сабабларига кўра таснифлаш амалга оширилди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дикинс, D.; Фрил, МС (2009) «Предпринимательская деятельность, экономика и значение малых предприятий». Предпринимательство и малые фирмы. McGraw-Hill образования. ISBN 978-0-07-712162-4.

2. Петти А, Смит А., Рикардо Д. Антология экономической классики / сост. И.Столяров, Москва, Эконов: ключ. 1993, - с.204

3. Тимофеева А.А. История предпринимательства в России: учеб. Пособие.-Второе изд., стереотип. –Москва, Флинта, 2011, -с.58.

4. Умурзаков У., Тошбоев А. Кичик бизнес ва тадбиркорлик –Т.: янги аср авлоди 2012 й.

5. Архипов А.П. О страховании рисков предпринимательской деятельности // Финансы. –М.: -2002.-№2.-с.24